

Azerbaycanlı Öğrencilerin Dini Algılayışlarındaki Değişim: Isparta Örneğinde

UDEF Akademik Çalışmalar Koordinatörlüğü

Daşdemir MEHMANDAROV

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora Öğrencisi, Azerbaycan

UDEF

AKADEMİK ÇALIŞMALAR
ACADEMIC STUDIES

Azerbaycanlı Öğrencilerin Dini Algılayışlarındaki Değişim: Isparta Örneğinde

UDEF Akademik Çalışmalar Koordinatörlüğü

Daşdemir MEHMANDAROV

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora Öğrencisi, Azerbaycan

UDEF
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
ACADEMIC STUDIES

Azerbaycanlı Öğrencilerin Dini Algılayışlarındaki Değişim: Isparta Örneğinde

Daşdemir Mehmandarov¹

Öz:

İnsanlar içinde yaşadıkları toplum ve kültürü dönüştüren birer aktör olmanın yanı sıra aynı toplumsal ve kültürel öğelerin izlerini de tüm hayatları boyu taşımaktadırlar. Yani, yaşamlarını toplumun ve kültürün birer ürünü olarak da sürdürmektedirler. Bu karşılıklı ilişki ve toplumun/kültürün ağır basan yönü insanların dünya, alem ve toplumun bilgi deposunda olan öğelerle ilgili bir algılarında da en etken faktör olarak rol oynamaktadır. Toplumun/kültürün ne etkili öğelerinden biri de her zaman insan hayatının bir yerinde varolan (bazen merkezinde, bazen de çevresine ya da merdiven altında, amma her zaman toplumun içinde, insanların hayatında) dindir. İnsanlar, hayatlarının ilk dönemlerinden ölümlerine kadar dinle ilgili bilgilere sahip olmakta, algılarının oluşumunda din bir faktör olarak rol oynamakta ve ölümden sonrasında ilgili de görüşlerinin formalaşmasında belirleyici etken olmaktadır. Özellikle müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Azerbaycan ve Türkiye gibi ülkelerde din olgusu insan hayatının hemen hemen merkezinde yer almaktadır. Kendini dindar olarak tanımlasın ya da tanımlamasın, müslüman olsun ya da olmasın, isterse de ateist, deist olsun ve Tanrı'nın/dinlerin varlığını kabul etmesin, işte tüm bu kategorilere yerleştirebileceğimiz insanların hepsi dinle ilgilenmektedirler. Kültürel değişiklik, ülke değişikliği gibi etkenler insanın dünyayla ve hemen hemen her şeyle ilgili algısında değişikliğe neden olmaktadır.

Külterel ve dini yakınlık bakımından ve tarihsel/mezhepsel çatışmalardan doğan/doğabilecek uzaklık bakımından Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye'ye geldikten sonraki yaşamlarında dinle ilgili algılarında yaşanmış değişikliğin ne yönde değiştiğinin öğrenilmesi her iki ülke açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Zira uluslararası öğrenci hareketliliği ülkeler arasındaki ilişkilerin boyutunu derinleştirmekte, ülkelerin birbirlerini daha iyi tanımalarına ve öğrencilerin kendi ülkelerini daha iyi tanıtmalarına olanak sağlamaktadır. Azerbaycanlı öğrencileri Türkiye'deki diğer ülkelerden gelen öğrencilerden ayıran temel özellik kültürel, tarihsel ve dinsel yakınlık ve bu hususun ikili ilişkilerde daha ön planda tutulmasıdır. Bahsedilen çatışmalar da ötekiyle ilgili düşüncelerin/algının oluşumunda önemli öğeler olarak değerlendirilse de bir az geri planda tutulmaktadır. Tüm bunlara rağmen Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye'ye adapte olmada zorlandıkları da gözlemlenmektedir.

Anhtar Kelimeler:

Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler, Din Algısı, Azerbaycanlı Öğrenciler.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora Öğrencisi, Azerbaycan

Giriş

Azerbaycan`da dini inanç mensuplarının büyük çoğunluğu İslam`ı din olarak benimsemektedirler. Bunun en önemli sebebi Azerbaycan`ın İslam Devleti`nin kurulduğu ilk yıllarda kendi sınırları içine katmasını gösterebiliriz.² Bin yılı aşkın bir süredir İslam dinine mensup Azerbaycan, İslam kültür ve medeniyetine ister felsefi, ister mantık, kelam ve diğer İslam bilimleri alanında yapmış olduğu katkıları, isterse de şiirsel, edebi ve buna bağlı olarak da tasavvuf alanında ortaya konulmuş eserlerle anılmakta ve İslam medeniyetinin bir parçası olarak kabul görmektedir. Azerbaycan, stratejik konumu itibarıyla her zaman büyük güçlerin odağında olmuştur. Bu husus mevcudiyetini hala korumaktadır. Ve sık sık bu güçlerin kozlarını paylaştığı bir alan olmasından dolayı genel olarak kültürel sürekliliği korumuş olmasına karşın içeriği büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır.

Çalışmamızın boyutlarını zorlayacağı için tarihi gelişmelere burada değinmenin pek mümkün olmayacağını düşündüğümüzden dolayı genel olarak şuanki din algısına değinmek daha yerinde bir karar olacaktır. Azerbaycan`ın kültürel (din de kültüre dahil) olarak yozlaştırıldığı ve bu hususta büyük propogandaya maruz kaldığı dönem Sovyet işgaliyle başlamıştır. 70 yıl kadar Sovyet`in işgali ve baskısı altında varlığını sürdüren Azerbaycan, sahip olduğu değerlerden ciddi bir çaba sonucunda koparılmış, en azından dini ve kültürel mensubiyet kavramlarının içi büyük oranda boşaltılmıştır. Dini ritüellerin yasaklanması, kültürel hafızayı ayakta tutan öğelerin baskı altına alınması ve insanların bu hususta kısıtlanması geçmişle olan bağlarını korumalarına, gelecek kuşaklara sahip oldukları değerleri detaylı ve özgürce aktarmalarına engel olmuştur. Despot bir otoritenin varlığı ve Türk-Müslüman kültürünün tehdit olarak algılanması Sovyetlerin bu bağı koparmak için her türlü yolu denemesine sebep olmuştur. Çok farklı yöntemlerin kullanılması, uzun bir süre işgalde kalması Sovyetlerin bu işte büyük oranda başarılı olmasını sağlamıştır. Bu yöntemler ve baskı sonucunda dinden uzak, dini ritüelleri sadece yas/taziye kültürüyle sınırlandıran, ölüm sonrası yapılan törenler ve bazı belli günlerin (üç, yedi, kırk, elli iki, yıl, ölümden sonraki ilk Ramazan ve Kurban bayramları “Kara” bayram olarak anılır) düzenlenmesiyle inançlarını yaşantılarına yansıtan bir toplum haline gelmiştir.³

Sovyetler döneminde yapılan algı değişiklikleri tabii ki Sovyetlerin yıkılmasıyla yok olmamıştır. Bu algı Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra da ve hala da varlığını ve baskınlığını sürdürmektedir. Lakin, bağımsızlığın kazanılması ve sınırların açılmasıyla birlikte dünyanın geri kalanına hızlıca entegre olma girişimleri başladı. Bu, doğal olarak din alanında da yeni algılayışların benimsenmesine, dışarıdan yeni dindarlık biçimlerinin gelmesine, insanların yıllarca bastırılan duygularının yeniden gün yüzüne çıkmasına ve yeni değişimlere de önyak olmuştur. Önceden de müslüman bir kültürün parçası olduğundan ve bahsedilen hususlardan yani, dinin yasaklanması, duyguların bastırılması ve saireden dolayı toplum dışarıdan gelen din akıma sıcak bakmıştır. Bu akımlar daha çok komşu ülkeler ve sıkı bağlar yüzünden Türkiye⁴ ve İran`dan⁵ gelmekteydi. Bunun dışında yükselen bir selefi dindarlık da oluşan bu yeni boş alandan kendine yer edinmekte gecikmemiştir.⁶ Dinin yasaklandığı uzun bir dönemden sonra böyle bir değişimle karşılaşan toplumda hafıza dönüşümleri yaşanmaya başlamış ve dindarlaşan kuşakla ya da dinin yasaklanmadığı bir dönemde yetişen kuşakla eski kuşak arasında bu hususta da diğerlerinde olduğu gibi farklılaşmalar başlamıştır.

2 Behram Hasanov, Azerbaycan`da Din: Sovyetler`den Bağımsızlığa Hazırlık Dönüşümleri, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 18.

3 Durmuş Arık, Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları, Öztepe Matbaacılık, Ankara 2005, s. 145, 151.

4 Behram Hasanov, a.g.e, s. 213.

5 Behram Hasanov, a.g.e, s. 207.

6 Behram Hasanov, a.g.e, s. 204, 218.

Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte sadece din alanında değil tarih ve milli kimlik alanında da toplum bilinçlenmeye başlamıştır. Azerbaycan her zaman etnik çokluğa/çeşitliliğe sahip olmuştur ve din alanında da ağırlıklı olarak İslam`ın iki büyük mezhebine ve alt gruplarına ait olmakla birlikte az da olsa Yahudi ve Hristiyan bulunmaktadır.⁷ Bu çokkültürlü bir toplum Sovyetler döneminde tek tip siyasi kimlik altında birleşmişlerdir. Bu siyasi kimlik dini ve entik farklılığı yok saymakta ve bunun toplumsal hafızadan silinmesi için elinden gelen çabayı harcamaktaydı. Böyle bir ortamda bu gibi farklılıklar üzerinden insanlar diyalog kuramıyor ve kendi etnik ve dini kimliklerini oluşturamıyorlardı. Yani, kendi tarihsel ve kültürel kimlikleriyle birlikte varolamıyorlardı. Böylece varolan ve dışarıdan empoze edilen bir kimliyi benimsemek ve o kimlikle yaşamak zorundaydılar. Bağımsızlıkla bu dönem bitmiş olmasına rağmen açmış olduğu yaralar iyileşmemiş ve hafıza kayıpları geri gelmemiştir. Kültürel hafızada ve toplumsal bellekteki bu kopukluk bağımsızlığın vermiş olduğu seçme olanakları arasından tercih yapmada zorluklara sebep oluyordu. Çünkü, ortak zemin artık kaybolmuş veya bulanıklaşmıştır. Bu karmaşa sırasında her kes ya toplumun önceden dindar olduğunu söyleyerek yeniden İslamlaşmayı savunuyor, ya da kimileri etnik tartışmalar üzerinden kendi kimlik söylemini oluşturmaya çalışıyor.⁸

Böyle karışık bir dönemden geçerken hala bu hususlarda çözüme ulaşılmış ve tatmin edici ortak görüş bulunmuş değildir. Yeni kuşak giderek Batı`ya daha fazla entegre olan ve dindarlaşma oranının da arttığı bir dönemde yetişmektedir. Bu çalışmamızda Isparta örneğinde Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye`ye geldikten sonra din algılarında değişikliğin olup olmadığını, olduyorsa ne ölçüde ve nasıl olduğunu anlamaya/çözümlemeye çalıştık.

Tarihi-Kültürel ‘Yakınlık’-‘Uzaklık’ ve Bunun Öğrencilerin Dini Algılayışlarına Katkısı

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki etnik, tarihi, coğrafi, kültürel ve kültürün en önemli öğelerinden dil ve din yakınlığı her kes tarafından bilinen bir olgudur ve hatta popülaritesi yüksek olan şu cümleyle de daha net ifade edilmiştir; “Bir millet iki devlet”. Çalışmamızın sınırları açısından tarihi detaylara çok yer verememekle birlikte coğrafyada asırlardır varolan birlikteliğin oluşturduğu ortak tarih vardır. Bunlar zaman zaman çatışmalarla (Osmanlı Safevi) zaman zaman da yakınlaşmalarla (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti) oluşmuştur. Bu çatışma ve yakınlaşmalar siyasi temelli olup bazı durumlarda dini veya başka şekillerde tezahür etmiştir. Her iki toplumda da “Selim-İsmail” (Osmanlı-Safevi) arasındaki savaşın kültürel izleri bulunmaktadır.

Genel olarak Şia İslam kültürüne mensup olan Azerbaycan tarihi, dini yani kültürel hafızasında Çaldıran yenilgisinin vermiş olduğu psikolojik durum için referans noktası olmuştur. Devletler düzeyinde yaşanan bu çatışmalar sadece iki devlet arasında baş veren bir olay olarak kalmamış ve giderek halk arasında da yaygınlaşmıştır.⁹ Tüm bunlara rağmen bağımsızlık sonrası kimlik arayışları sırasında ve dini mensubiyetin yeniden kazanımı (born again)¹⁰ sırasında etnik-kültürel yapısı açısından yakınlığı ve Azerbaycanlılar açısından en gelişmiş müslüman ülke olması açısından Türkiye`den gelen dini faaliyetlerin daha fazla rağbet görmesine neden olmaktadır. Hasanov`un kaydettiğine göre, İran`dan gelen dini akımları katılımcıların %7`i, Arap ülkelerinden gelenleri %15`i, Türkiye`den gelenleri ise %41`i daha fazla tasvip etmektedir. Hatta bunlardan %31`i kendisini Şia/ Caferi olarak tanıtmaktaydılar.¹¹

7 Kövser Tağıyev, “Siyasi Tarihi Bağlamında Azerbaycan`da Dini Eğitimin Tarihi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz 2013, Cilt 6, Sayı 28, s. 381.

8 Mehriban Gasımova, “Azerbaycan`da Milli Kimliğin Oluşumunda Dinin Rölü” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 78.

9 Behram Hasanov, a.g.e, s. 19.

10 Bu kavram ilk olarak Protestan Fundamentalistler için kullanılmıştır. Daha sonra ise İslamcılık üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Fransız siyaset bilimci Olivier Roy, radikallerin müslümanlaşmasını veya müslümanların birdenbire dindarlaşmalarını ifade etmek için kullanmıştır. Bkn, Olivier Roy, “Namaz ya da Dua Umurlarında Değişim”, Haldun Bayrı, (Hazırlayan), Cihatçılık: Efsaneler Gerçekler (İçinde), Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 83.

11 Behram Hasanov, a.g.e, 235.

Sünnilerin yoğun bir şekilde yaşadıkları bölge olan Şirvan bölgesi Osmanlı'yla tarikatlar, din adamları aracılığıyla her zaman ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Hatta bazı zamanlarda Osmanlı'nın da desteğini alan bölge halkı Safeviler'in Şiileştirme politikalarına karşı ayaklanmışlardır.¹² 1918 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığında ve öncesinde Bakü'nün işgalden kurtulmasında Kafkaz İslam Ordusu'nun faaliyetleri de Azerbaycan halkının hafızasında derin izler bırakmıştır.

Bu hususlar dikkate alındığında genel olarak Azerbaycan ve Türkiye arasında kardeş ilişkisi Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ülke olmasıyla daha bir kuvvetlenmiştir. O zamanlar sadece bağımsızlığın kazanılması ve milli kimliğin oluşturulması için tüm dünyada olduğu gibi Azerbaycan'da da yükselen milliyetçilik hareketi vardı ve bu Türkiye'yle olan ilişkileri sağlamlaştırmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra Azerbaycan devleti yurtdışına öğrenci gönderme projesini başlatmıştır ve bu yönde öğrenci gönderilen ilk ve en çok öğrenci gönderilen ülke Türkiye olmuştur.¹³ Bu ilk öğrenci kuşağı bağımsızlık mücadelesi sırasında orta okul ya da lisede öğrenimi alanlar idi ve verilen mücadele onlarda milliyetçi duyguların yükselmesine sebep olmuştu. Türkiye'ye geldiklerinde de bu tutumlarını sürdürmüşler ve iki ülke arasındaki uzun zaman kopuk olan kültürel ilişkilerin yeniden canlanmasında önemli rol oynamışlardır.

Varolan ve zaman zaman aksamalara uğrasa da hiçbir vakit kopmayan ilişkiler bağımsızlıktan sonraki süreye içerisinde daha da güçlenmiştir. Bu karşılıklı ilişkilerde toplumsal olarak Azerbaycan her zaman daha bilinçli/bilgili davranmıştır. Bu husus kendisini öğrenci ilişkilerinde daha bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Azerbaycanlı öğrencilerin hemen hemen hepsi Türkiye'yle ilgili her durumu takip etmekte, tarihi, kültürel, siyasi ve sair malumatlara genel olarak sahip olmaktadır ve bu yakınlığı sürdürmeye meyyaldirler. Mesela, katılımcılardan bazıları buradaki ilk deneyimleri arasında yerli öğrencilerin Azerbaycanla ilgili absürd (milli marşınız var mı, sizde araba var mı gibi) sorularına cevap vermek zorunda kaldıklarını esefle anlatmaktadırlar.

Gözlemlerimize ve daha önce Türkiye'ye gelen ilk kuşaktan olan öğrencilerle yaptığımız görüşmelere dayanarak bu ilişkilerin öğrencilerin din algısındaki değişiklikleri de ciddi bir şekilde etkilemiş olduğunu söyleyebiliriz. İlk öğrenci kuşağı dinin yasak olduğu bir toplumda doğmuş ve büyümüş olduklarından onlar için daha bir önemliydi Türkiye'deki öğrencilik hayatı. Çünkü, buradaki yaşam onlara en azından dinle ilgili bilgi edinme fırsatı vermiştir. İlahiyat eğitimi için gelenler ekseriyetle dindar bir yaşam sürdürmekteydiler ve buradaki eğitim ve ortam onların da varolan din algısında ciddi değişikliğe ve dogma olarak kabul edilen bazı olguların kültürel veya siyasi bir olgu olarak değerlendirilmesi yönünde değişmesine neden olmuştur. Kapalı bir toplumdan kısmi açık toplumda yaşamaya başlamış bu öğrencilerin tüm dünya algıları değişikliğe maruz kalmıştır. Yeni kuşak öğrenciler ise artık farklı kimlik tartışmalarının sürdürüldüğü bir toplumda yetiştiklerinden ve dini kimlik hususunda genel olarak bilgi sahibi oluklarından buradaki yaşamlarına başlamadan önce neyle karşılaşacaklarını hemen hemen biliyorlar.

Dinin Sosyolojik Tanımı Meselesi ve Din Algısı

İnsan, bir birey olarak içine doğduğu toplumun ve kültürün temel özelliklerini ilk olarak aile ortamında öğrenir ve benimser. Bu durum, Berger ve Luckmann'ın "Gerçekliğin Sosyal İnşası"nda uzunca ve detaylı olarak anlattığı sosyalleşme/sosyalizasyon kavramı¹⁴ ile açıklanabilmektedir. Din de toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası ve kültürün en etkili öğelerinden biri olduğu için öğrenilen bilgiler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Toplumda varolan din algısı aile ve yakın çevre tarafından ilk olarak insanlara öğretilmekte ve böylece toplumsal bilgi stokunda varolan din algısı sürekliliğini sürdürmektedir.

İnsan, sürekli olarak bir "dünya kurma" sürecinde olduğundan bir birey olarak toplumsal yapıyla karşılıklı ilişki içerisinde ve din de bu dünya kurma sürecinde çok önemli bir yer almaktadır.¹⁵ Bu da karşılıklı etkileşim sürecinde birey olan insan ve bireyin üstünde bir yapıya sahip olan toplum birbirlerini etkilemekte, birbirlerini değiştirmektedirler. Bu karşılıklı ilişkinin sürdürülmesinde en başat faktör olarak din olgusunu ele alabiliriz. Sosyolojiyi ilk olarak metodolojik özerkliğe kavuşturan Durkheim, dini "etik ilkeleriyle bireysel ve sosyal hayatın sağlıklı bir biçimde sürdürülmesini ve bireylerarası ilişkilerin ahenkli bir biçimde gerçekleşerek toplumsal bütünlüşmeyi sağlayan" bir yapı olarak ele almıştır.¹⁶

Dinle ister bilimsel olarak uğraşan sosyolog, antropolog veya teologlar olsun isterse de bireysel inanç sahipleri olsun dinin toplumsal yapıyı destekleyen, kültürel bütünlüğü sağlayan, birey ve toplum arasında karşılıklı ilişkiyi dengeleyen ve kaosa karşı düzeni temin eden bir yapı olarak değerlendirmişlerdir. Şöyle ki, fenomenolojik sosyolojinin çağdaş kuramcılarında olan Peter Berger, alanda temel eserlerden olmayı başarmış olan yapıtında dini şu şekilde tanımlamaktadır: "Din, insan aktivitesiyle kurulan, her şeyi kucaklayan kutsal bir düzen, yani her an mevcut olan kaos karşısında kendi kendini korumasını bilen kutsal bir kozmos kurumudur".¹⁷

Berger'in de içinde bulunduğu bir grup sosyologa göre dinin sadece bir kısmı bilimsel olarak incelenebilir. Çünkü, dinin kutsal, ilahi ve sırlı tarafının sosyolojik olarak araştırılması mümkün değildir.¹⁸

Din, toplumsal ilişkilerin sürdürülmesini temin etmenin ve kaos karşısında düzeni sağlayan bir yapı olarak ele alınmanın yanı sıra bireysel yaşama anlam katan, insan hayatına motivasyon kaynağı olan bir değerler toplamı olarak da değerlendirilmektedir. Bu bakış açısında daha çok dini, işlevsel yapısı açısından ele alındığı görülmektedir. Şöyle ki, din, insan hayatında başveren olaylara anlam atfederek ve belirli bir anlam bütünlüğüne sahip bir dünya kuranarak insan yaşamına yön vermektedir. Dini kültürel antropolojik bir perspektiften ele alan Clifford Geertz'e göre din, "(1) Din bir semboller sistemidir ki, (2) insanlarda güçlü, kapsamlı ve uzun süreli ruh halleri ve güdüleri oluşturur; (3) bunu genel bir varoluş düzeni hakkında kavramlar üreterek ve (4) bu kavramlara öylesine bir gerçeklik havası giydirecek yapılar ki, (5) söz konusu ruh halleri ve güdüler yegane gerçeklik olarak görünür" olarak beş temel boyuttan ibarettir.¹⁹

Tanımlardan görüldüğü üzere toplum ve insan hususunda ne kadar farklılık söz konusuysa dinle ilgili de aynı çeşitlilik geçerlidir. Din, toplumsal ve kültürel yapının en önemli öğelerinden olduğundan bireyin dünya ve evrenle ilgili düşüncelerinde/algısında olduğu gibi din hususunda da kültürel/toplumsal algının egemenliği söz konusudur. İnsanlar, içine doğdukları ve yaşadıkları toplumsal/kültürel sistemin din algısıyla beslenmekte ve bu şekilde, yani, onlara öğretildiği şekilde inanmaktadırlar. Bu da dinin kültürel bir yapı olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Şöyle ki, dinler de kendi içlerinde bölgesel yani, kültürel farklılıklar göstermektedirler.

Bu ilişki, yani kültürün din algısını oluşturduğu ve sonrasında da dinin kültürün temel yapı taşlarından biri olarak kültürel belleğin ve algının en belirgin özelliği olduğu – bireyin/toplumun yaşamına başat faktör olmaktadır. Mesela Weber, meşhur eserinde²⁰ din algısının insan yaşamına nasıl tesir ettiğini sistematik bir şekilde açıklamaktadır. Weber'in bu tezi, Protestan bir din algısına sahip insanların zevkten uzak durarak, asketik bir ruha sahip olarak ve de sürekli mal biriktirerek kapitalizmi oluşturduklarını anlatmaktadır.

12 Behram Hasanov, a.g.e, s. 19.

13 <http://www.edu.gov.az/upload/file/Beynelxahl-emekdashliq/beyn-emekdashliq-teqaudler-hes-xar-teh.pdf>.

14 Peter Berger, Gerçekliğin Sosyal İnşası, (Çev; Vefa Saygın Öğütle), Paradigma Yayınları, İstanbul 2008, s. 189-201.

15 Peter Beger, Kutsal Şemsiye, (Çev; Ali Coşkun), Rağbet Yayınları, İstanbul 2011, s. 51.

16 İsa Kuyucuoğlu, "Din Sosyolojisinde Kuram ve Yöntem Sorunu", EskiYeni Yayınları, Ankara 2012, s. 63.

17 Peter Berger, a.g.e, s. 121.

18 Abdurrahman Güneş, "Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2014, Cilt: 24, Sayı 1, s. 157.

19 Behram Hasanov, "Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Zonguldak 2014, Cilt 1, s. 88.

20 Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu, (Çev; Latif Boyacı), Yarı Yayınları, İstanbul 2013.

Bununla birlikte biz Weber'in ne Protestan Ahlakı'nda ne de ayrıca bir eser olarak yazmış olduğu Din Sosyolojisi'nde bir din tanımı verdiğini görmekteyiz. Zira Weber, çalışmasının başında şöyle diyor: "Böyle bir çalışmanın başında dinin bir tanımını vermek, tarifini yapmak mümkün değildir. Zira dinin özü bizim çalışmamızın odağında yer almamaktadır. Biz daha çok dinin sosyal/toplumsal ilişkilerdeki etkisi ve dini inançların toplumsal yansımaları ile ilgilenmekteyiz."²¹ Berger'e göre, "Weber'in eserine okuyanların bir din tanımı beklmeleri boşunadır."²²

Biz de dini şu şekilde tanımlıyoruz; din, dünya ve alemle/evrenle ilgili bilgi, günlük yaşamın nasıl idame ettirileceği, ölüm ve ölüm ötesi alemle ilgili insanın nasıl düşündüğü ve hayatına bu düşüncelerinin nasıl yansıtıldığıdır.

Araştırmanın Yönetimi ve Katılımcıların Demografik Özellikleri

Sosyal bilimlerde paradigmalara göre araştırma yöntemleri de farklılaşma göstermektedir. Bu araştırma yöntemleri nicel ve nitel olarak genel olarak ki yere ayrılmakta ve bunlar da kendi içerisinde yöntemsel farklılıklar barındırmaktadır. Bu çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden biri olan "derinlemesin görüşme" yönteminden istifade edilmiştir. Derinlemesine görüşme metodu konuyla ilgili olarak az sayıda kişiyle görüşerek daha kapsamlı ve geniş/derin bilgilerin toplanmasını amaçlamaktadır. Bu araştırma yönteminde önceden hazırlanan belli sorular üzerinden görüşme yapılsını, lakin daha fazla ve derin bilgiler ele etmek için sadece bu sorularla sınırlı kalınmamaktadır. Araştırmacı görüşmenin seyrini bilgilerin elde edilmesine yönlendirmekte, sadece önceden hazırlamış olduğu sorularla sınırlı kalmaz görüşme içerisinde konuyu çok dağıtmadan farklı sorularla görüşmeyi daha da derinleştirir. Araştırmacı daha sağlam bigiler elde etmek için görüşme yapacağı kişiyle iyi bir iletişim kurmalı ve güvenilir bir ortam yaratmalıdır. Böyle bir ortamın olması karşılıklı ilişkinin sağlamlığını ve güvenilirliğini sağlayacak ki, bu da beraberinde derin verilerin elde edilmesini getirecektir. Bu araştırma yönteminde görüşmenin derinliğinden, güvenilirliğinden ve niteliğinden araştırmacının üzerinde daha fazla sorumluluk düşmektedir.²³

Biz de bu yöntemi kullanarak görüşmeler sırasında önceden hazırlamış olduğumuz sorular ve görüşme sırasındaki gelişmelerle birlikte ortaya çıkan diğer sorularla daha derin bir görüşme yaptık. Görüşme sırasında alınan ses kayıtları daha sonra yazıya geçirilerek konuşmalar çözümlenmiş ve genel başlıklar altında kategorileştirilmiştir.

Türkiye'de eğitim alan Azerbaycanlı öğrencilerin din algılarında bir değişikliğin yaşanıp yaşanmadığını anlamaya ve yorumlamaya çalıştığımız bu çalışmamızda veri toplamak amacıyla Isparta'da eğitim alan 20-25 yaş aralığında olup, en az iki seneden fazla bir süredir burada yaşamlarını sürdüren lisans öğrencileri ile mülakat yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış mulakata katılan öğrenciler Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden ve mezheplerden gelmektedirler. Katılımcılar, Azerbaycan'ın Kuzey şehirleri olan Şamahı, İsmayılı, Zagatala, Güney şehirleri olan Lenkeran, Masallı, Batı yani şuanki işgal altındaki Karabağ bölgesinden (Laçin) ve Nahçıvan'dan olmakla on kişiden oluşmaktadır.

Katılımcılar bağımsızlık sonrası bir dönemde yetiştiklerinden ister dinle ilgili bilgi edinmekte isterse de gidecekleri bir yerle ilgili bilgi edinmekte pek zorlanmamaktadırlar. Bu hususta tabii ki, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve çeşitliliği, uydu televizyon yayınlarının varlığı kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple görüşme yaptığımız katılımcılar Türkiye'ye gelmeden önce bilgi almakta, okuyacakları şehri tanımakta ve yaşam koşullarının nasıl olduğuyla ilgili genel bir bilgiye sahip olmaktadır. Bu bilgiler arasında dinle ilgili olanlar da mevcuttur. Bir bilgiye sahip olmakla sahip olunan bilginin geçerli olduğu bir toplumda/kültürde yaşamak arasından büyük

21 Max Weber, The Sociology of Religion, (Translated Ephraim Fischhoff), Methuen and Co Ltd, London 1965, s. 1.

22 Kemaleddin Taş, "Sosyolojik Din Tanımları", Din Sosyolojisi El Kitabı İçinde (Ed; Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu), Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 39.

23 Belkis Kümbetoğlu, Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008, s. 71-74.

farklar vardır.

Azerbaycan'da dinin yasaklanmadığı bir dönemde yetişmiş olan bu yaş aralığındaki gençler ilk önce aile ve çevreden daha sonra da okuldan ya da internetten/kitaplardan dinle ilgili bilgi edinmektedirler. Bağımsızlık sonrası yetişmeleri, liseden sonra aileden ayrılarak başka bir ülkede eğitim almaları ve kendilerinden önceki kuşakla aralarında her bakımdan farklılık olması açısından Azerbaycanlı gençlerin Türkiye'ye geldikten sonra özellikle din algılarında değişikliğin yaşanıp yaşanmadığının öğrenilmesi konumuzun odağıdır. Bu da yukarıda bahsettiğimiz bir kültür içinde yaşamakla bir kültür hakkında bilgi sahibi olmak arasındaki farkı göstermesi açısından çok önemlidir.

Bulgular

Azerbaycanlı Öğrencilerin Din Algısı

Genel olarak katılımcılar Türkiye'ye geldikten sonra din algılarında çok fazla değişiklik olmadığını söyleseleler de bazı hususlarda Türkiye'de dini yaşamın farklılığına dikkat çekmişlerdir. Mesela bazı katılımcılar Türkiye'de dini yaşamak için şartların daha müsait olmasını ve camilerin çokluğunu vurgulamakla birlikte Azerbaycan'dayken dini yaşama hususunda daha fazla titiz davrandıklarını ve daha hassas yaklaştıklarını söylemişti. Türkiye'ye geldikten sonra ise bu hassasiyetlerinde azalma yaşandığını esefle vurgulamışlardır. Bir katılımcı Türkiye'ye gelmeden önce buradaki dini hayat hakkında, tarikatlar hakkında duyduklarını anlattıktan sonra bahsi geçen hususta şöyle bir ekleme yapmıştır: "Azerbaycan'dayken dine, ibadetlere daha fazla riayet ediyor, bu hususta titiz davranıyordum. Ama buraya geldikten sonra Kur'an'ı bile az az okuyorum. Azerbaycan'dayken zamanım daha çoktu gibi geliyor bana. Dini derslere falan katılıyorum ve derslere yaya gidiyordum." Aynı katılımcı şöyle devam ediyor: "Azerbaycan'da dini ortamın kısıtlı olması ibadetlere daha fazla dikkat etmemize neden oluyordu. Ama burada camilerin çokluğu ve şartların müsait olması insanı rahatlatıyor ve bu da ibadetlerde bazen aksamalara falan neden oluyor. Şartların iyi olması insanı gevşetiyor."

Başka bir katılımcıysa aynı hususta şu ifadeleri kullanmaktadır: "Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye'de daha fazla dini hassasiyet kazanırım diye düşünüyordum. İbadet yerlerinin çok olması, ortamın müsaitliyi ve dindar insanların çokluğu gibi nedenlerden dolayı öyle düşünüyordum. Ama zorluk ne kadar fazlaysa din o kadar insanı etkiliyor."

Bunun yanı sıra ibadet eden bir kaç kişi dışındaki katılımcılar mezhep konusunda bilgisizdiler. Hatta namaz kılanlar da mezheplerin varlığının çok sıkıntılar doğurduğunu, bu kadar farklı fikirlerin/görüşlerin olmasının ciddi çatışmalara sebep olduğunu söylüyorlardı. Türkiye'ye gelmeden önce medresede dini bilgiler edinen bir katılımcı mezheple ilgili şuanki durumunu şöyle açıklamaktaydı: "Önce Hanefiydim. Ama şu aralar bulanıklık var. Mezheplerin olması artık beni düşündürüyor ve ihtilafların olması da beni yoruyor. Ortadoğu'da yaşana olaylar da beni bir insan olarak üzüyor manevi hayatımı öldürüyor. İhtilafların olmasını anlamlı karşılamıyorum."

Şii bir bölgede ve ailede yetişen başka bir katılımcıysa sünnililiği ilk defa Türkiye'ye geldikten sonra duyduğunu şu ifadelerle anlatıyor: "Genel olarak şii müslüman din anlayışı ve nesilden nesile geçen bilgiler. Şii din algısının mühürle namaz kılması vardı. Sünnililiği Türkiye'de duydum. Ellerin bağlı olması mühürsüz namaz kılınması farklıydı."

Bununla birlikte katılımcılar genel olarak dinin toplumsal yaşamda geri planda olmasını tercih ediyorlar. Şöyle ki: "din insanın bireysel yaşam için gerekli ama toplumsal yaşamda bir az geri planda olması gerektiğini düşünüyorum" diyor bir katılımcı. Aynı düşünceyi başka bir katılımcı ise "din bireysel olarak gerekli ama toplumsal hayatta dinin tahakkümü olmasını istemem. İnsanların dini ritüellere zorlanmasını istemem" sözleriyle ifade

etmektedir.

Yukarıda Azerbaycan'ın genellikle müslüman bir coğrafya olmasından bahsetmiştik. Bu sebeple katılımcılar da dine bakışlarını, dini algılarını veya dini tutumlarını İslam'ı baz alarak temellendirmişlerdir. Genel olarak yapılan görüşmelerde bazı konular daha ön plana çıkmış ve katılımcılar bu hususlara daha fazla vurgu yapmışlardı. Kalıtımsal müslümanlık, Azerbaycan ve Türkiye'deki dini yaşam pratiği arasındaki farklar, Cuma namazı, dinin siyasileşmesi bahsi geçen konular arasında en çok dikkat çekenler olmuştur.

“Kalıtımsal” Müslümanlık

Katılımcıların hemen hemen hepsi müslüman bir kültürün içine doğmuş ve İslam'ı verili/kalıtımsal olarak elde etmiştir diyebiliriz. Buna yaygın kullanımıyla kültür müslümanlığı da diyebiliriz. ama bu genel olarak her zaman ve mekanda geçerli olan bir kuraldır. İnsanlar varolan bir kültürük içine doğarlar. esas önemli olan ise zaman geçtikçe varolan kültürel öğelerin nasıl benimsendiği, bireyin yaşamını nasıl şekillendirdiği ve bir bütün olarak ve de temel varoluşsal bir öğe olarak düşünceyi/algıyı nasıl oluşturduğudur.

Çalışmamız tam olarak da bu yüzden yani, bir zaman ve mekanda edinilmiş algının zaman ve mekânın değişimiyle bir değişiklik gösterip göstermediği açısından çok önemlidir. katılımcılarımız genel olarak bütün bilgi türlerinde olduğu gibi dini bilgiyi de aileden ve çevreden edinmişlerdir. din onlar için kutsalla ilişkili, belli zamanlarda (Ramazan ayında, Kurban bayramında ve sair) bazı ritüelleri (ayın başında, ortasında ve sonunda birer tane oruç tutmak, bayramlarda tatlı çeşitleri yapmak, helva kavurmak, bayramlaşmak ve akraba ziyaretleri, mezarlıkları ziyaret ve kuran okuması) yetirmekten ibaret olarak varolmuştur.

Katılımcılardan birinin söylediğine göre çocukluk zamanında evlerinde varolan kutsal kitaplara dokunması yasaklanmıştı ve gerekçesini “o kitaplarla sihir yapılıyordu” şeklinde açıklamıştı. bunun yanı sıra dini olan şeyler zor zamanlarda, kişisel ya da yakınlarla ilgili sıkıntılar olduğunda dua etmek, sadak vermek şeklinde tezahür ediyordu. daha sonra yani üniversite döneminde dini/İslam'ı bilinçli olarak benimsemiş, temel dini pratik olarak yaşayan ve dinle ilgili okumalar yapan bir katılımcı “kalıtımsal müslümanlık” döneminden bahsederken şaşırıldığını söylemişti. Aynen aktarıyorum: “şimdi düşündüğümde garipsediğim bir şey var; o zamanlar amel olmadığı gibi derin bilgi de yoktu. o zamanlar loto, iddia falan oynuyorduk ve ramazan ayında falan daha çok tutması için daha fazla para yatırıyorduk. yani lotonun, iddianın haram olduğunu algılamıyorduk.”

Azerbaycan ve Türkiye'deki Dini Pratik Arasındaki Farklar ve Cuma Namazı

Katılımcıların genel olarak hepsinin üzerinde durduğu hususlar arasında iki ülke arasında dini yaşam pratiği arasında yaşanan farklar ve dini pratiklerin yerine getirilmesi için ortamın müsait olup olmaması yer almaktaydı. Hemen hemen katılımcıların hepsi Azerbaycan'da camilerin azlığı, ibadet edenlerin azlığına kıyasla Türkiye'de bunların çokluğuna vurgu yapmışlardı.

Bununla birlikte Türkiye'de ibadet ve dini yaşamak için müsait ortamın bulunması katılımcıların edindikleri din algısından farklı bir dini yaşam pratiğinin de varolduğunu görmelerini sağlamıştır. Böylece bir katılımcı “Türkiye'deki kadar olmasa da Azerbaycan'da da camilerin sayısının çoğalmasını ve ezan seslerinin her taraftan duyulabilmesini istediğini” dile getirmişti. Aynı katılımcı Türkiye'ye geldikten sonra dine karşı olan tutumundaki değişikliği “Türkiye'de Azerbaycan'dakiden farklı olarak dine daha fazla bağlılık var. Burada şartlar daha müsait ve ben de buraya geldikten sonra dine daha fazla ilgi duymaya ve bağlanmaya başladım” şeklinde açıklamıştır.

Bunun yanı sıra katılımcıların en çok şaşırıldıkları durum ise Cuma namazı olmuştur. Onlara göre Azerbaycan'da sadece ibadet edenler, vakit namazlarını kılanlar, Ramazan ayında oruç tutanlar Cuma namazı kılabilirlerdi. Çünkü, din algılarında yer eden ibadet eden müslüman tipi bu şekildeydi. Yani, bir insan ibadet ediyorsa ediyordur veya etmiyorsa etmiyordur. Bunun ortası yoktur. Ama buna karşı Türkiye'de gördükleri manzara

karşısında şaşkına dönümleridir. Hatta bu husus bazılarının dine karşı giderek mesafeli davranmasına neden olmuştur. Ki, katılımcılardan bazıları bu durumu şöyle ifade etmişlerdir: “bizde namaz kılanlar tam kıyıyorlar. Günlük de kıyıyorlar cumaya da gidiyorlar ama burada tüm hafta alkol alıp Cuma günü namaza gidenler fazla”, başka bir örnek ise şöyledir “Türk dini hayatı sufi, tasavvuf, hikaye, mankıbe üzerine kuruludur. Pirlar, gavslar falan türbeye fazla inanıyorlar. Bir de Cuma namazını garipsemişim. Bizde bir insan namaz kılıyorsa kılıyordur. Ama burada herkes hemen hemen Cuma namazına gidiyor” şeklindedir. Başka bir katılımcı ise dine karşı tutumunuzu ne değiştirir sorusuna: “İnsanlara bakarak değişiyor. Mesela, Cuma namazına gidip akşam alkol alanları gördükçe değişiyor” şeklinde yanıt vermiştir.

Başka bir katılımcının soruya cevabı ise şöyledir: “Türkiye bu hususta daha iyi. Azerbaycan müslüman ülkesi olmasına rağmen ezan sesleri yükselmiyor. Türkiye'de daha fazla ibadet ediliyor, ezan sesleri duyuluyor ve burada daha fazla sünni var. Dini yaşantı burada daha yoğun.”

Dinin Siyasileşmesi

Din ve siyaset arasındaki bağ ve bunların birbirlerini destekleyici ve meşrulaştırıcı yapıları her zaman mevcut olmuş ve hala varlığını korumaktadır. Bu sebeple bu karşılıklı ilişki/etkileşim çeşitli disiplinlerce araştırma konusu olmuş ve bu sayede konuyla ilgili geniş bir literatür oluşmuştur. Şöyle ki, Michael Löwy bahsi geçen konunun önemini “Bazı dini biçimler kendilerine siyasi anlam yükleyebilir ve bazı sosyal ütopya biçimleri de dini maneviyatla donanabilir.” şeklinde ifade etmiştir.²⁴

Azerbaycan'da din son zamanlara kadar çok fazla kamusal olmaması, bireysel ve camide kalan bir şekildeydi ve insanlar da öyle olması gerektiği şeklinde de yaygın bir kanaati vardı. Din, ahlaki bir duyarlılık için gereken bir vasıta, sıkıntılı zamanlarda aşkın bir varlığa/Allah'a sıkıntıları, dertleri ulaştırmanın bir aracı olarak görülüyordu. Din, devlet politikası olarak siyasi ve kamusal alanın dışında tutuluyordu/tutuluyor.

Bu sebeple Türkiye'ye gelen öğrenciler de burada dini hassasiyeti olan, dini referansları fazlaca kullanan ve sicilinde “dini devlet kurmak istiyorlar”, “şeriatı yeniden tesis edecekler” gibi iddiaların yansıtıldığı bir partinin iktidarıyla karşılaşmışlardır. Böyle bir karşılaşma otomatik olarak kendileriyle birlikte getirdikleri din algısıyla çakışmış ve dinin siyasete alet edilmesi yargısına varmışlardır.

Katılımcılardan bazıları Türkiye'deki iktidarın dini siyasete aracı olarak kullandığını söyleyerek kutsal kabul edilen değerlerin bu şekilde kullanımını yargılıyorlardı. Türkiye'ye geldikten sonra din algınıza bir değişiklik oldu mu sorusunu bir katılımcı “Türkiye de müslüman bir ülke ama burada dinin siyasete alet edilmesini gördüm ve bizim için kutsal olan değerlerin bu şekilde çirkin işlerde kullanılması yanlıştır. Ve bu benim uzak olduğum şeylerdir. Benim için kutsal olan şeylerin bu şekilde kullanılmasını tasvip etmiyorum” şeklinde cevaplandırmıştır.

SONUÇ

İnsan, düşüncesi, algıları, duyguları, hayalleri, istekleri, ihtiyaçları sürekli değişen ve kendini bu değişime göre uyarlayabilen bir varlıktır. İçinde yaşadığımız dönemin hız çağı olması da bu değişikliklerin değişme hızını da arttırmıştır. Ülkeler arasında sehayetlerin kolaylaşması ve bununla birlikte baş veren değişimler insanların hayatlarını sürekli bu tip değişimlere uyma yönünde geliştirmelerine/oluşturmalarına neden olmuştur. Ülkeler arasındaki geçişlerin kolaylaşması ve eğitimin insanın hayatındaki değişikliklere uyum sağlamada başat faktör rolünü oynama derecesindeki yaygınlığı uluslararası öğrenci hareketlerinin yoğunluk kazanmasını da beraberinde getirmiştir.

Böyle bir uluslararası hareketlilik, genç yaşta insanları farklı kültürlerle karşılaşmalarını gerektirdiğinden

24 Michael Löwy'den aktaran Jean-Paul Willaime, Dinler Sosyolojisi, (Çev; Ramazan Adıbelli), Pinhan Yayınları, İstanbul 2017, s. 84.

aynı zamanda kültürlerarası ilişkilerin geçişkenliğini arttırmakta ve aynı zamanda da genç insanların kendi kültürlerinden benimsedikleri düşünce ve algılarında değişimlere ve dahası algı dünyalarının genişlemesine neden olmaktadır.

Çalışmamızda Türkiye'ye geldikten sonra din algılarında değişiklik yaşayıp yaşamadıklarını öğrenmeye çalıştığımız Isparta'da öğrenim gören Azerbaycanlı öğrenciler de bu hızlı değişimlerden kendi paylarına düşeni almaktadırlar. Genel olarak Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden gelen bu öğrenciler burada aynı şehirde yaşamakta ve yeni bir dünyaya uyum sağlamaktadırlar. Bu süreç içerisinde de değişime uğramakta, kültürel ve düşünsel olarak gelişmektedir.

Azerbaycan'dan gelen bu öğrenciler kendileriyle birlikte içinde yetiştikleri kültürel, siyasi ve eğitim alışkanlıklarını da getirmektedirler. Bu sebeple yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu dinin bireysel yaşamda etkin ve gerekli olmasına vurgu yapılırken, sosyal/toplumsal yaşamda yönlendirici ve etkin bir faktör olmasını istememektedirler. Bu da onların nasıl bir laik eğitimden geçtiklerini ve bu eğitimin onların din algılarının oluşumu ve gelişiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Bunun yanı sıra aynı husus siyasetin çirkin bir faaliyet olarak değerlendirilmesi durumunda da karşımıza çıkmaktadır. Görüşme yaptığımız katılımcı Türkiye'ye geldikten sonra burada dinin siyasete alet edildiğini gördüğünü açıklamakta ve kendisi için kutsal olan değerlerin bu şekilde kullanılmasını tasvip etmediğini belirtmekteydi. Bu da yine içinde yetiştiği kültürel/toplumsal ortamda siyasetin şekillenmiş biçimiyle ilişkilidir. Katılımcı, siyasetin işleyiş şeklinin çirkinliği yargısına daha önceden onda oluşmuş olan siyaset imajıyla buradaki siyasi faaliyeti birleştirerek varmıştır.

Siyasetin işleyiş tarzıyla ilişkili olarak bazı katılımcılar kendi ülkelerinde dinin yaşamasındaki zorlukları anlatmışlardır. Ve bu zorluklar içerisinde onlara göre, dini yaşamak ve dini hassasiyetin korunması daha kolaydı. Yani, baskıcı bir rejimin bulunduğu bir yerde insanlar birbirlerine ve dinlerine daha fazla bağlanmakta ve sahip çıkmaktayken, görece açık toplumlarda bu bağlar gevşemekte ve toplumların açıklık düzeyine göre de çözülmektedir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ortaya çıkan din algısı ve bu husustaki değişiklikleri bir kaç madde halinde aşağıdaki gibi sıralıyabiliriz; Yapılan mulakatlar sonucunda Azerbaycanlı öğrencilerin genel olarak varolan din algılarında köklü değişiklikler yaşanmamış olsa da köklü değişikliklerin başlangıcı olabilecek hususlarda değişim göstermişlerdir. Yukarıda mulakatların çözümlemesi sırasında ortaya çıkan değişiklikler genişçe anlatılmıştır. Ama genel olarak Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye deneyimleri sonucunda dine karşı mesafeli bir tutum takındıkları gözlemlenmektedir. Farklı dindarlık tecrübesiyle ve siyasal jargonla yoğrulmuş bir din söylemiyle karşılaşmaları onlarda bu yönde bir değişimin seyrine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Güneş, "Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2014, Cilt: 24, Sayı 1, ss. 153-164.

Behram Hasanov, "Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Zonguldak 2014, Cilt 1, ss. 79-96.

Behram Hasanov, Azerbaycan'da Din: Sovyetler'den Bağımsızlığa Hazırla Dönüşümleri, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

Belkis Kümbetoğlu, Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.

<http://www.edu.gov.az/upload/file/Beynelxlaql-emekdashliq/beyn-emekdashliq-teqaudler-hes-xar-teh.pdf>.

İsa Kuyucuoğlu, Din Sosyolojisinde Kuram ve Yöntem Sorunu, EskiYeni Yayınları, Ankara 2012.

Jean-Paul Willaime, Dinler Sosyolojisi, (Çev; Ramazan Adıbelli), Pinhan Yayınları, İstanbul 2017.

Kemaleddin Taş, "Sosyolojik Din Tanımları", Din Sosyolojisi El Kitabı İçinde (Ed; Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu), Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Kövser Taşyev, "Siyasi Tarihi Bağlamında Azerbaycan'da Dini Eğitimin Tarihi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz 2013, Cilt 6, Sayı 28, ss:380-389.

Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, (Çev; Latif Boyacı), Yarı Yayınları, İstanbul 2013.

Mehriban Gasımova, "Azerbaycan'da Milli Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Olivier Roy, "Namaz ya da Dua Umurlarında Değil", Haldun Bayrı, (Hazırlayan), Cihatçılık: Efsaneler Gerçekler (İçinde), Metis Yayınları, İstanbul 2017.

Peter Berger, Gerçekliğin Sosyal İnşası, (Çev; Vefa Saygın Öğütle), Paradigma Yayınları, İstanbul 2008.

Peter Berger, Kutsal Şemsiye, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.

**Azerbaycanlı Öğrencilerin Dini
Algılayışlarındaki Değişim:
Isparta Örneğinde**

UDEF
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
ACADEMIC STUDIES

**Azerbaycanlı Öğrencilerin Dini
Algılayışlarındaki Değişim:
Isparta Örneğinde**

UDEF
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
ACADEMIC STUDIES